

У вершаванай мове значна радзей назіраюцца адступленні ад перадачы моцнага недысімілятыўнага акання. Гэта, на наш погляд, тлумачыцца тым, што вершы ў меншай ступені могуць быць падвергнуты рэдактарскай праўцы найперш з-за патрабаванняў захоўваць рыфму і рытм.

Такім чынам, перадача акання ў рукапісе “Другога чытання для дзяцей беларусаў” вызначаецца дастатковай унармаванасцю. Гэта датычыць як пераднаціскных, так і паслянаціскных складоў у словах розных часцін мовы. Некаторая варыянтнасць у перадачы ненаціскавага *о* тлумачыцца імкненнем адлюстравання жывога вымаўлення і тагачаснай практыкай кнігадрукавання. Акрамя таго, паслядоўнасць перадачы акання ў рукапісе носіць больш устойлівы характар у параўнанні з друкаваным варыянтам зборніка, у якім, аднак, тэндэнцыя да перадачы акання (на фоне тагачаснай выдавецкай практыкі) праяўляецца дастаткова выразна і паслядоўна.

Літаратура

1. Крамко І.І., Юрэвіч А.К., Яновіч А.І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы: у 2 т. – Мінск: Навука і тэхніка, 1968. – Т.2. – 342 с.
2. Kołas J. Druhoje čytan'nie dla dziaciej bielarucoj. – Wilnia: Drukarnia M. Kuchty, 1909. – 142 s.
3. Колас Я. Другое чытанне для дзяцей беларусаў. – Пб.: Выд. суполкі “Загляне сонцэ і ў нашэ ваконцэ”; “Наша хата”, 1910. – 112 с.
4. Юргелевіч П. Я. Курс сучаснай беларускай мовы з гістарычнымі каментарыямі: Вучэб. дапам. – Мінск: Выш. шк., 1974. – 302 с.
5. Блінава Э., Мяцельская Е. Беларуская дыялекталогія: Вучэб. дапам. для філал. фак. ВПУ. – 2-е выд., дапрацав. і дап. – Мінск: Выш. шк., 1980. – 304 с.
6. Хрэстаматыя па гісторыі беларускай мовы: Вучэб. дапам.: У 2 ч. / склад.: У.В. Анічэнка, П.П. Вярхоў, А.І. Жураўскі і інш.; Пад рэд. Р.І. Аванесавы. – Мінск: Выд-ва Акадэм. навук БССР, 1962. – Ч.2. – 327 с.

Ірына Галуза

МАЛАДОСЦЬ І СТАРАСЦЬ: БЕЛАРУСКА-СЛАВАЦКІЯ ПАРАЛЕЛІ

Кожны чалавек нараджаецца, расце, гартуецца, сталее і памірае. Кожны праходзіць праз пару маладосці – час найбольшага духоўнага і фізічнага ўздыму, калі ўсё здаецца магчымым і дасягальным, а таксама праз пару сталага ўзросту, калі чалавек ужо падсумоўвае пражытае, асэнсоўвае сваё жыццё, свае ўдачы і няўдачы.

У дадзенай працы будзе разгледжана, што знаходзяць станоўчага і адмоўнага ў маладым і сталым узросце беларускі і славацкі народ, а таксама прычыны гэтага.

Абодвума народамі змена ‘маладосць – старасць – смерць’ успрымаецца як спрадвечная, заканамерная, прычым беларускія прыказкі (у адрозненне ад славацкіх) указваюць на тое, што чалавек не жывёла і з часам не проста знешне змяняецца, а ўнутрана, бо спасцігае новае, назірае, вучыцца, іншыя члены соцыума ўплываюць на яго: *У адным пер’і не звякуеш [3, 228], Чалавек – не вол – у адной кожы не старэець [3, 228], Ты budeš žit’, ja budem hniť [7, 38], Ты si ešte len v sukničke chodil, keď som ja už [7, 38].* У некаторых славацкіх

прыказках знаходзім шкадаванне, што адны людзі сыходзяць, старэюць: *Škoda tvojeje podoby* [7, 37], а таксама іронію (“ты ж убачыш, як мяне не стане, ты ж пражывеш больш”, або “я цябе перажыву”): *Ved’ ty budeš vedieť, keď ja oči zavriem* [7, 38], *Ved’ ty budeš vedieť, keď mňa tu nebude* [7, 38], *Ešte ja budem tvojimi kostiami orechy ráňať* [7, 37].

Абедзвюма мовамі падкрэсліваецца хуткацечнасць маладосці, як і, уласна, усяго жыцця: *Годы ідуць – не ждуць; зіма, лета – і год, зіма, лета – і год* [3, 227], *Старасць не радасць, а маладосць не навек* [3, 225], *Veku prybýva, života ubýva* [7, 37], *Dnes-zajtra žijem* [7, 37]. Беларускія прыказкі кажуць, што мяжу чалавечага жыцця пераступіць нельга, усё мае свой канец: *Збан да пары ваду носіць: як збан наб’еца, то й вада разліецца* [3, 229], *Да пары сіцечка сее* [3, 229].

І славацкія, і беларускія адзінкі, даючы **станоўчую ацэнку маладым гадам**, падкрэсліваюць наступнае:

- вартасць, значнасць маладосці, бо гэта росквіт жыцця чалавека: *Гады маладыя за ўсё вартней* [3, 224], *Mladému sa svet usmieva* [7, 34];

- што розум і жыццёвы вопыт не суадносяцца з узростам чалавека: *Хоць малады лятамі, ды стары розумам* [3, 224], *Мала пражыта, ды многа перажыта* [3, 224], *Mladý na roky, starý na rozum* [7, 34], *I z mladej hlavy súd pravý* [7, 34], *I v mladej hlave sa rozum nájde* [7, 35], *I bez brady ľudia mladí dajú niekedy dobrej rady* [7, 34];

- маладосць – пара, калі чалавек набывае веды і вопыт: *Малады разумнее, а стары дурнее* [3, 226], *I mladým štencom zuby dorastajú* [7, 34], *Uč sa, bude z teba kňaz* [7, 37], *Od mladí sa tr’nik ostrí, aby na starosť bol bystrý* [7, 37].

Толькі славацкія прыказкі выказваюць наступныя думкі:

- пакуль малады, трэба спазнаваць свет, бо ў старасці вандраваць не прыйдзеца: *Za mladi uží sveta!* [7, 34], *Po smrti je neskoro modliť sa, a na starosť vandrovať* [7, 36];

- маладосць – бесклапотнасць, радасць, той час, памылкі якога можна выправіць: *Aj Kubovi bolo dobre, pokiaľ bol mladý* [7, 33], *Mladému všetko ujde* [7, 34], *Mladý zo všetkého vyrastie* [7, 34];

- маладыя гады – гэта здароўе, сіла: *Mladý – zdravý* [7, 34], *Mladý sa má vyspať i na ľade* [7, 34];

- малады чалавек мусіць вучыцца змоладу, думаць пра старасць і так жыць, каб фізічнае здароўе захаваць і ў старасці: *Bud’ za mladi starcom, aby si na starosť bol mládencom* [7, 33].

Кажучы пра **адмоўную ацэнку маладосці**, трэба падкрэсліць, што, безумоўна, і беларуская, і славацкая мовы падаюць этыкетныя адзінкі, як не трэба сябе паводзіць маладым у адносінах да старых: *Яйцы курыцу вучаць* [3, 124], *Разумнейшыя яйца за куры* [3, 124]; *Kurča učí starú sliepku* [7, 35]; *Múdrejšie vajce od sliepky a kura od kvoky* [7, 35]. Але ж наколькі гэта тэма больш распрацавана ў славацкім фальклоры (калі малады, без вопыту і ведаў, вучыць старых, не зважае на законы, традыцыі): *Holoplusk učí bradáčov* [7, 33]; *Ledvaj sa to trošku vypelichalo, už si to ako vede!* [7, 33]; *Dnes už chce byť vajce*

múdrejšie ako sliepky [7, 35]; Ešte tu perá nedorástli [7, 37]; Poznať, že si ešte nevieš na chlieb zarobiť, keď si nevieš pekne odkrojiť [7, 37]; Vtáča zavčasu perie zo seba oberá [7, 37].

У абедзвюх мовах маладосць асацыюецца з дурасцю, з адсутнасцю вопыту, ведаў: *Зелена – молада [3, 225], Маладосць – дурносць [3, 224], Маладое ніва яшчэ шуміць [3, 224], Малады як баран дурны [3, 225], Mladý ako michalská jahoda [7, 37].* Беларускі фальклор сцвярджае, што мудрасць і веды прыходзяць з часам, чалавек змяняецца, і па маладых гадах жыцця нельга меркаваць пра ўсё жыццё: *Змолада дурань, пад старасць мудр [3, 225].*

Абодвума народамі маладосць разумеецца як не кантралюемая да канца паводзіны чалавека ў грамадстве, калі ён можа дазволіць сабе лішняе, славацкімі адзінкамі маладосць таксама ўспрымаецца як жарсць: *Маладосць – буйнасць, буйнасць – дурасць [3, 224], Ešte tu sopol pod nosom dobre neuschol, a už [7, 37], Ešte si nevie chleba odkrojiť [7, 37], Nechapti sa lietat', ešte ti krídla nenarástli [7, 35], Mladost' – pochabost', starost' – neradost' [7, 34], Mladost' – pochabost', starost' – nemúdrost' [7, 34], Za mladi pýcha, na starost' zvyklost' [7, 34].* Але гэта дурасць мінаецца, знікае, бо чалавек жыве ў соцыуме, бярэ прыклад са старэйшых, змяняецца: *Маладое ніва – выхадзіцца [3, 224], Nech sa mladost' vybúri! [7, 34], Keď víno vykysne, v súde sa utíši! [7, 34].*

Адмоўная ацэнка вынікае яшчэ і з таго, што малады чалавек сам сабе набівае цану, не маючы за плячыма нічога: *Чым старэе, тым вартнее, а чым маложэ, тым дарожэ [3, 224], Малады, ды з ранніх [3, 224], Zubatý chlapec [7, 38], Chlapec malý, ale huncút zralý [7, 37].*

Славацкі фальклор выказвае цікавую думку пра тое, што малады чалавек не сам сябе фарміруе, а ёсць пэўнае прадвызначэнне, якога нельга пазбегнуць, або жыццё чалавека абумоўлена жыццём яго бацькоў: *Čo má byť žihľavou, to hneď prhlí [7, 37], Z čoho čo má byť, to je hneď od mala [7, 37], Čo má byť na hák, to sa zavčasa kriví [7, 33], Čo má byť tr'ň, to zavčasu škriabe [7, 37], Z duba narastie dub [7, 37].*

Аналізуючы **станоўчую ацэнку старасці**, трэба заўважыць, што беларуская прыказка разглядае старыя гады не па гадах, не па знешнасці, а па накопленым вопыце, па ведах: *Не той стары, хто многа рубашак знасіў, а той, хто многа відзеў [3, 226], Стары, ды мыслі маладыя [3, 226],* славацкая мова сцвярджае, што толькі са сталеннем прыходзіць вопыт, розум: *Vôl starší na krok istejší [7, 36], Rozum prichodí s rokmi [7, 35], Rozum s vekom rastie [7, 35], Keď ty budeš mať toľko rokov ako ja, nebude z teba iba stará vr'ba [7, 37].* Таксама падкрэсліваюць славацкія адзінкі, што далёка не ўсе старыя людзі маюць веды, розум (дзеяслоў *býva* абазначае “бывае зрэдку”): *V starých rozum býva [7, 35], Mladost' – pochabost', starost' – nemúdrost' [7, 34].*

У абедзвюх мовах стары чалавек дзякуючы свайму вопыту праяўляе такія рысы характару, як хітрасць, знаходлівасць, стары бярэ вопытам, а не сілай: *Малады сілу паказвае, а стары спосаб шукае [3, 225], Старога вераб'я на мякіну не падманеш [3, 226], Старога ліса не ашукаеш [3, 226], Staré chramy majú dobré zvony [7, 36], Leršia starších l'udí rada ako mladých umenie [7, 35],*

Starý robí viac rozumom ako rukami [7, 36], Starí l'udia majú zuby v žalúdku [7, 36].

Славацкія ідыёмы таксама адзначаюць, што, дзякуючы вопыту, розуму, стары чалавек можа пражыць вельмі доўга: *Sto rokov dožije ten, kto múdro žije [7, 36].*

Беларускім народам старасць успрымаецца як супакаенне буйнага нораву, адмаўленне ад непрадуманых учынкаў, разважлівасць: *Тады ўспакайнее, як галава пасівец [3, 225], Тагды хіба перастанець, як галава сіва станець [3, 225], Тагды хіба перастанець, калі ўся сарока бела станець [3, 225], а славацкія прыказкі даводзяць думку пра тое, што буйны нораў, характар можа праявіцца менавіта ў старым узросце: *Lepšie je, keď víno za mladi vykysne, ako na starosť! [7, 34].**

У славацкай мове зафіксавана думка, што стары чалавек можа многаму навучыць маладога і нявопытнага, і менавіта рады старэйшых трэба трымацца, каб не нарабіць ліха: *Drž sa starších rady a nedôjdeš vády [7, 35], Sadať mladý u starého a nauč sa kumštu jeho [7, 34], Starí dobre radia [7, 36].*

Адмоўная ацэнка ў беларускай і славацкай мовах тлумачыцца або фізічным недамаганнем: *Прыдзе старасць – будзе слабасць [3, 227], Старасць не радасць, косці не гнуцца [3, 227], Сядзеў бы на печы і грэў бы плечы [3, 228], Будзеш мець плеш, не будзеш хадзіць неш [3, 228], Старой бабе і на печы ўхаба [3, 227], Старая баба і на пятроўку на печы мерзнець [3, 227], На старасці і ўлетку холадна [3, 228], Za mladi sa vozil, na starosť peši [7, 34], Staroba, hotová choroba [7, 36], Čím viac krížov na chrbte, tým ťažšie nohám [7, 33], Mladosť – radosť, staroba – choroba [7, 34].* Або падаецца як канстатацыя, без указання прычыны: *Мінуліся тыя лята, што пасвілі цялята [3, 227], Старасць не радасць [3, 227], Mladosť – radosť, starosť – žalosť [7, 34], Mladosť – pochoroba, starosť – neradosť [7, 34];*

Славацкія адзінкі прама ўказваюць на тое, што старасць – антонім здароўю, сіле: *Každý starý hribeček je červivý [7, 35],* а таксама прыгажосці (стары чалавек успрымаецца ў некаторай ступені гідліва, бо на ім бародаўкі, маршчыны): *Na starej vr'be huby rastú, na starom človeku bradavice [7, 35].* Трэба адзначыць, што беларускія прыказкі падкрэсліваюць, што хваробы старых ужо не лечацца: *Старога мяшка не залатаеш [3, 228],* а славацкія адзінкі з гэтай нагоды жадаюць старому і хвораму чалавеку смерці: *Nech sa starý dodiera! [7, 34], Hrobom smrdí a ešte sa nekára [7, 33].* У старым узросце славацкія прыказкі адзначаюць адзінае хваляванне старых людзей – каб хутчэй пахавалі: *Už nebudem mať pokoja, iba keď ta vynesú [7, 38].* Увогуле ў некаторых славацкіх ідыёмах старасць уяўляецца як смерць, як сыход (*Šediny sú hrobové kvetiny [7, 37]*). Гэта тлумачыцца тым, што разумовыя здольнасці паслабляюцца, губляецца памяць: *Як стануць сыпацца валасы, то і памяць з галавы [3, 228], Волас сівец – розум слабее [3, 226], Малады разумнее, а стары дурнее [3, 226], Чым старэй, тым дурэй [3, 226], Стары, да дурны [3, 226], Лета старыя, а розум дзіцячы [3, 227], Starí l'udia rozum tratia [7, 35], Starí ľudské vychádzajú na dzecké chodníky [7, 36], Starci dvaráz chlapci [7, 36].* І ў выніку паслаблення як

разумовага, так і фізічнага стану стары чалавек становіцца падобным на немаўля: *Стары і малы – адно* [3, 227], *Starí l'udia upadajú do detinského rozumu* [7, 35]. Славацкія прыказкі указваюць як на тое, што хоць чалавек і губляе розум, але не становіцца вар'ятам: *Staroba nie blázon* [7, 36], так і на тое, што стары і вар'ят – гэта тоесныя паняцці: *Starý človek hotový blázon* [7, 36].

Славацкія прыказкі ўказваюць на тое, што старасць можа прыйсці хутка, ад вялікага розуму: *Kto chce všetko vedieť, privčas ostarieva* [7, 33], беларускія адзінкі кажуць пра тое, што старасць можа прыйсці раней з-за цяжкай працы: *Быў конь, ды заездзіўся* [3, 225], *Укаталі бурку крутыя горкі* [3, 225], *Čo kolíska vykolísala, to motyka zahrabala* [7, 33]; што старасць – гэта заўсёды вынік маладосці (і ў матэрыяльным, і ў духоўным аспекце), і тое, што спраўджана ў маладосці, змяніць і выправіць немагчыма: *Пытае старасць, што прыгатавала маладасць* [3, 226], *Хто да чаго прывыкне замаладу, то і на старасць не пакіне* [3, 225], *Čomu zmladi privykneš, tomu na starosť neodvykneš* [7, 34], *Mladosť si človek na starosť odkláda* [7, 34], *Mladé časy sa tu navracajú* [7, 34], *V starosti obanuješ, ak mladosť zle stráviš* [7, 36], *Za mladi zachránené trvá do staroby* [7, 34], *Za mladi zapracuj, na starosť budeš mať* [7, 34], *Opýta sa ťa starosť, kam si podel mladosť!* [7, 34], *Hriechy mladosti kára boh na staré kosti* [7, 34]. І ў выніку гэтага не ўсе старыя людзі могуць быць для нас прыкладам: *Не ўсе старыя птушкі высока лятаюць* [3, 227], *Lepší mladá psota ako stará vúla* [7, 35], *V starej peci čert kúri* [7, 36].

Адмоўная ацэнка ў беларускай парэміі вынікае з таго, што старасць – гэта канец жыцця, і вярнуць маладыя гады, нешта змяніць ужо нельга: *З старога новага не зробіш* [3, 226], *Рад бы радзёшанек, як бы другі раз быў маладзёшанек* [3, 228].

Толькі ў славацкіх устойлівых моўных адзінках сцвярджаецца:

- у старасці ўжо новаму навучыцца немагчыма, як і немагчыма перавучыць старога: *Čo Janík zameškal, Jano nedohoní* [7, 33], *Čo sa za mladi nenaučíš, to na starosť nepochopíš* [7, 34], *Ak si dopoludnia nenazbieraš, popoludní potom už nie* [7, 35], *Starého koňa je zle učiť rajtovať* [7, 36], *Starého psa je ťažko priučať na svorku* [7, 36]. Стары чалавек жыве выключна здабыткамі сваёй маладосці: *Čo sa za mladi naučíš, akoby si našiel v starobe* [7, 34], *Mladý nabýva, starý užívaj!* [7, 34], *Kto sa zmladi učil leda, bude volať v starí: beda!* [7, 34], *Kto zmladi seje, v starobe veje* [7, 34];

- жыццё чалавекам пражыта, але розуму чалавек не набыў: *Starý a nemá rozum* [7, 35], *Starý cap a nemá za malé dieťa rozumu* [7, 35], *Starý pes a nemá za malé dieťa rozumu* [7, 35];

- стары чалавек не можа працаваць і рабіць тое, што рабіў у маладосці: *Darmo starého psa za zajacom huckáš* [7, 35];

- старасць – адсутнасць прыгажосці, сілы, розуму (фізічнага і разумовага), багацця (дабрабыту). Менавіта славацкія адзінкі, у адрозненне аб беларускіх, вельмі падрабязна не толькі ўказваюць, калі наступае старасць (гэта 40 або 50 год), але і даводзяць, што ў якім узросце павінна быць, даюць канкрэтную жыццёвую праграму: калі да 20 год чалавек не будзе прыгожым або

неразумным, да 30 год – моцным і здаровым або жанатым, да 40–50 – разумным і багатым, то потым ужо ніколі і не стане, бо наступіць старасць: *Kto do tridsiateho roku nezmudrie, do štyridsiateho nezbohatne, potom už nikdy viac* [7, 33], *Kto je do tridsiteho roku nie zdravý, do štyridsiatoho roku nie je múdry, do päťdesiateho nie je bohatý, potom už nebude* [7, 33], *Kto je v dvadsiatom roku nie pekný, v tridsiatom roku nie silný, v štyridsiatom nie bohatý, v päťdesiatom nie múdry, ten už takým nikdy nebude* [7, 33], *Dvadsať – nerozum, tridsať – neženatý, štyridsať – nebohatý* [7, 33].

Старасць звязваецца не з вандроўкамі, а з прывязанасцю да пэўнага месца, а таксама непатрабавальнасцю (кусок хлеба, шклянка вады ды цёплы куток): *Po smrti je neskoro modliť sa, a na starosť vandrovať* [7, 36], *Starý strom je nie dobré presádzať* [7, 36], *Starému už len bochnička, sklenička a teplý kútik* [7, 36].

Канстатуецца, што да старасці чалавек паспрабаваў у сваім жыцці і прыемнага, і горкага: *Už okúsil i sladké i trpké* [7, 38].

Адзначаецца, што да голасу старога ў грамадстве могуць ужо і не прыслухоўвацца: *Starému už hlas uteká!* [7, 36].

Старасць разумеюць як спрэчкі, абгаворванні: *Kde sú šedy, tam sú vady* [7, 37].

Адмоўная ацэнка старасці сумяшчаецца з іранічнай у парэміях абедзвюх моў, калі гаворыцца пра тое, што старыя людзі пачынаюць паводзіць сябе на ўзор маладых, не зважаючы ні на наступствы, ні на паважны ўзрост: *Civina ў бораду, а чорт у рабро* [3, 226], *На старасці лет здзівіла Аўдоля белы свет* [3, 227], *На старасці бабу юр бярэ* [3, 227], *Hlava šedivá a srdce pochavé* [7, 36], *Hlava síveje, rozum šaleje* [7, 36], *Starý ale jarý* [7, 36], *Stará koza bláznivá* [7, 35], *Stará kobza bláznivá* [7, 35].

Невялікая група прыказак кажа пра тое, **што чалавек хоча мець у старасці:**

а) пачцівасць, павагу: *Civizna не ўкарызна* [3, 225], *Хоць старасці, ды каб у пачцівасці* [3, 225], *Neposmievaj sa starému, i ty budeš starý* [7, 36], *Staršiemu poctivosť, a dieťom chleba s maslom* [7, 36], *Starému prednosť!* [7, 36];

б) дабрабыт, матэрыяльную забяспечанасць: *Дай, божа, замоладу косці грызці, а на стара мяса есці* [3, 225], *Ked' máš zuby, nemáš chleba, ked' máš chleba, nemáš zubov* [7, 33], в) людскую ўвагу, бо ў старога ўсё забіраюць, яго пакідаюць: *У старога каня і падковы знімаюць* [3, 228], *Starec opustený ako bobáčik* [7, 37];

г) удачу, радасць (толькі беларускі фальклор захаваў такія адзінкі): *Старому калі ўпадаець, чорт баразну падкідаець* [3, 226].

Такім чынам, абодва народы падкрэсліваюць значнасць маладосці: гэта росквіт жыцця чалавека, калі набываюцца веды і вопыт, прычым малады можа быць разумным і даваць добрыя парады. Цікава, што толькі славацкія адзінкі разумеюць маладосць як бесклапотнасць, як здароўе, сілу, як час, калі трэба вандраваць. Магчыма, гэта можна патлумачыць гістарычнымі ўмовамі: маладых беларусаў забіралі ў рэкруты на 25 год, амаль кожнае маладое пакаленне ўдзельнічала ў новай вайне, падчас прыгону маладыя гінулі ад

непамерна цяжкай працы, таму пра весялосць і здароўе не магло быць і гаворкі. Што тычыцца вандровак, то трэба ўзгадаць славацкую гісторыю: маладыя людзі часта выязджалі за мяжу, каб атрымаць падтрымку саюзнікаў у барацьбе за незалежнасць, абмяняцца вопытам з такімі ж прыгнечанымі народамі.

Два народы, асэнсоўваючы негатыўныя бакі маладосці, сыходзяцца на тым, што маладыя людзі не заўсёды кантралююць свае паводзіны, словы, што часта малады чалавек набівае сабе цану, пустасловіць. Славацкі фальклор падае шмат адзінак, у якіх апісана негатыўнае стаўленне маладых да старых. Магчыма, гэта таксама можна тлумачыць праз гісторыю: часта прыходзіць новая ўлада з новымі патрабаваннямі на славацкую зямлю, а значыць, патрэбныя і новыя метады і спосабы барацьбы, невядомыя старым людзям. Таксама славацкі фальклор выказвае цікавую думку пра тое, што малады чалавек не сам сябе фарміруе, а ёсць пэўнае прадвызначэнне або жыццё чалавека абумоўлена жыццём яго бацькоў. Пэўна, беларусы абсалютна салідарныя з гэтай думкай, хоць яна і не зафіксавана, бо гэта з'яўляецца спрадвечнай ісцінай: селянін панам ніколі не будзе, а калі і стане (зменіць прадвызначэнне), у яго або нічога не атрымаецца, або свае ж праклянуць. Беларускі фальклор у адрозненне ад славацкага сцвярджае, што па маладых гадах жыцця нельга меркаваць пра ўсё жыццё, бо чалавек змяняецца (і рэлігію, і радзіму можа змяніць – для абагачэння, пад прымусам), славак жа паслядоўны ў сваіх меркаваннях і ўчынках.

Славакі разглядаюць старасць толькі па ўзросце, а беларусы – па жыццёвым вопыце, па ведах. Славакі вельмі прагматычныя: у іх ёсць нават пэўная праграма таго, што і ў якім узросце трэба мець, бо потым ужо не набудзеш: у 20 – прыгажосць, у 30 – сілу і розум, у 40-50 – розум і багацце, а потым – старасць і забыццё. Безумоўна, і беларусы выказваюць думку, што ў старасці мала што можна памяняць, але не настолькі катэгарычна.

Для беларуса стары чалавек – разважлівы, спакойны, а ў славакаў ён можа быць і буйным. Пры ацэнцы старасці абодва народы кажуць пра тое, што стары чалавек – мудры чалавек, з вялікім вопытам, знаходлівы, хітры. Але славакі лічаць, што далёка не ўсе старыя – разумныя, і гэта тлумачыцца, магчыма, тым дзёрзкім стаўленнем маладых да вопыту, да парад людзей старэйшага ўзросту. Розум і вопыт старых людзей славакі разглядаюць як асноўны сродак для таго, каб пражыць больш на свеце, працягнуць сваё фізічнае існаванне. Таксама славацкі фальклор звяртае нашу ўвагу на тое, што ў старых ёсць чаму вучыцца, што маладым карысна прыслухоўвацца да парад старых людзей, хоць яны гэтага вельмі часта і не робяць. У беларускім фальклоры пра гэта адкрыта не кажацца, бо разумеецца як адзінаправільнае і адзінамагчымае: ісці супраць старых недазваляльна. Такая парада ў славацкім фальклоры можа сведчыць толькі пра тое, што маладыя людзі ў Славакіі занадта самастойныя, не трымаюцца грамадой, не маюць павагі да старога чалавека.

Калі казаць пра адмоўную ацэнку старасці, то славацкі і беларускі народы ўказваюць на фізічнае недамаганне, прычым славацкія адзінкі прама канстатуюць, што старасць – антонім здароўю, сіле, а таксама прыгажосці, што

стары чалавек не можа рабіць тое, што мог у маладосці. Такая думка ў беларускай парэміі не зафіксавана. Безумоўна, старасць не лечыцца, але хвораму старому чалавеку беларус ніколі не пазычыць смерці, як славак, а будзе дапамагаць да апошняга. І стары беларус не хоча памерці чым хутчэй, а думае пра тое, як бы дапамагчы маладым. Гэта можа вынікаць з таго, што стары ў славацкім народзе – некарысны для змагання, для працы ў горах, слабы. Стары ў славацкім народзе патрабуе толькі кавалачак хлеба ды шклянку вады.

Славацкія ўстойлівыя выразы сцвярджаюць, што ў старасці ўжо новаму навучыцца немагчыма, як і немагчыма перавучыць старога, што стары чалавек жыве выключна здабыткамі сваёй маладосці. Праз беларускія выразы такая думка не праходзіць: калі няма працы, якую стары чалавек зможа рабіць, ён навучыцца рабіць нешта іншае, каб пракарміць сям'ю; беларус заўсёды быў майстрам на ўсе рукі.

Для беларуса таксама вельмі натуральная думка пра тое, што часта старасць, а дакладней – нямогласць, непрацаздольнасць, прыходзіць з-за цяжкага жыцця, з-за складаных умоў жыцця. Падобных адзінак славацкі фальклор не падае.

Безумоўна, у старых людзей губляецца памяць, яны нагадваюць дзяцей, але ж з-за гэтага беларус не называе, як славак, старога вар'ятам. Няма ў нас і той гідлівасці пры апісанні старога: і зморшчыны, і сівыя валасы ўспрымаюцца як дадзенасць, як тое, чаго пазбегнуць немагчыма. Няма ў беларуская парэміі і разумення старога чалавека як балбатуна і плеткара.

Так, два народы падкрэсліваюць, што стары чалавек патрабуе пачцінасці да яго, забяспечанасці, увагі, але ж толькі славацкі фальклор параўноўвае старога чалавека з нікому непатрэбнай лясной ягадай. Увогуле ж змена аднаго ўзросту другім успрымаецца як спрадвечная, заканамерная, абодва народы падкрэсліваюць хуткачечнасць маладосці, як і, уласна, усяго жыцця.

Мэтазгодна таксама будзе ўказаць на тое, што славацкі фальклор падае ўдвая больш устойлівых адзінак на тэму маладосці-старасці: 147 устойлівых славацкіх адзінак і 68 беларускіх. Гэта можна тлумачыць ўнармаванасцю і распрацаванасцю беларускім народам правіл калектыўнага жыцця, укладам жыцця (сялянская кругавая параўка; шмат сямей аб'ядноўваецца ў адну гаспадарку пры паншчыне, каб лягчэй плаціць падаткі, адпрацоўваць аброкі; увядзенне калектыўных гаспадарак). Сумеснае жыццё шматлікіх членаў сям'і вымагае вельмі дакладнай выпрацоўкі правілаў паводзін паміж імі. Славацкі ж фальклор нам паказвае гордага, незалежнага, самастойнага, дзёрзкага чалавека, які вандруе, змяняе месца жыхарства, не зважае на спрадвечныя законы.

Літаратура

1. Лепешаў І.Я. Парэміялогія як раздзел мовазнаўства : дапам / І.Я Лепешаў. – Гродна: ГрДУ, 2006. – 279 с.
2. Маслова В.А. Введение в культурологию / Маслова В.А. – М.: Изд-во «Наследие», 1997. – 208 с.
3. Прыказкі і прымаўкі: у 2 кн. / АН БССР. І-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору; Рэд.кал.: В.К.Бандарчык і інш. / Кн. 1 / Рэд. А.С.Фядосік. – Мн.: Навука і тэхніка, 1976. – 560 с.

4. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 210 с.
5. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г.Тер-Минасова. – М.: Изд-во “Проспект”, 2000. – 353 с.
6. Шасцімоўны слоўнік прыказак, прымавак і крылатых слоў. Мінск: Універсітэцкае, 1993. – 290 с.
7. Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. / A. P. Záturský. – Slovenský Tatran, 2005. – 813 s.

Доўгая Вераніка

ЭТНАЛІНГВІСТЫЧНЫЯ МАГЧЫМАСЦІ АНАЛІЗУ ФАЛЬКЛОРНЫХ ТЭКСТАЎ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ЗАМОЎ)

Замовы – адначасова адзін з самых цікавых і праблемных фальклорных жанраў. Цяжкасці ў паўнаўраўнаважым даследаванні замоў абумоўлены малой колькасцю фактычнага матэрыялу, бо іх змест трымаецца ў глыбокай тайне і перадаецца знахарамі толькі перад смерцю і толькі родным альбо вельмі блізкім людзям. У аспекце этналінгвістычнага аналізу замовы прыцягваюць да сябе ўвагу тым, што ў іх найлепшым чынам увасоблена светасузіранне чалавека мінулых часоў, нашага продка, яго першаснае адчуванне прыгажосці і непаўторнасці прыроды, чуйнае стаўленне да слова і навакольнага асяроддзя.

Ніжэй прадстаўлены тэкст любоўнай замовы (прысушкі), абранай для этналінгвістычнага аналізу:

Устану я, добры маладзец, і выйду не дзвярыма за новыя вароты ў чыстае поле. У чыстым полі стаіць тры бясы, два бясы, адзін бес: бес Сава, бес Савул, бес Калдун. Падыйду я, добры маладзец, набліжэй, пакланюся паніжэй, і вы, трыдзевяць бясоў – бес Сава, бес Савул, бес Калдун, паслужыце мне, як служылі Іраду цару. Ідзіце па гарадах, па сёлах, па дзярэўнях і збярыце ўсю таску і сухоту ад звярэй, птушак, рыб і ўсякага роду людзей і знясіце тую таску і ўсякага роду сухоту дзявіцы Прасінні ў ясныя вочы, у чорныя бровы, у румянае ліцо, у рацівае сэрца, у чорную печань, у гарачую кроў, у трыдзевяць жыл і адну жылу станаваю, падпятную, і каб гэта дзявіца не магла ні жыць, ні быць ні днём па сонцу, ні ноччу па месяцу без мяне, добрага моладца. У чыстым полі стаіць сарачынскі дуб, з-пад дуба выходзіла Баба-Яга і паджыгала трыдзевяць кастроў дубовых дроў. Так жарка, так ясна, каб разгарэліся ў дзявіцы ясныя вочы, чорныя бровы, румянае ліцо, рацівае сэрца, чорная печань, гарачая кроў, семдзесят адзін суставаў; каб тая дзявіца не магла насладжацца, ні ў чыстым полі нагуляцца, ні ў парнай лазні парыцца, ні прэсным малаком нахлябацца, ні ў мяккай пасцелі адаспацца без мяне, добрага моладца. І гэтым добрым маім словам ключ і замок, замок замкну і ключ знясу ў акіян-мора пад латыр камень. Амінь [2, с. 53].

У кантэксце беларускай міфалагічнай традыцыі этналінгвістычны аналіз дадзенай замовы можа быць наступны.

“Устану я, добры маладзец, і выйду не дзвярыма за новыя вароты ў чыстае поле” [2, с. 53]. Дзверы і вароты, паводле народных уяўленняў беларусаў, сімвалізуюць своеасаблівую мяжу, што аддзяляла і абараняла чалавека і засвоеную ім тэрыторыю ад неспрыяльнага, а значыць, і патэнцыйна